

Яценко А.М.

*доцент кафедри
кримінально-правових
дисциплін факультету права
та масових комунікацій
Харківського національного
університету внутрішніх
справ, доктор юридичних
наук, доцент*

Yashchenko A.M.

*Assistant professor of criminal
law disciplines of law and
communication faculty of the
Kharkiv National University
of Internal Affairs, Doctor of
Law, Associate Professor*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Однією із важливих завдань сучасної кримінально-правової політики нашої держави є забезпечення практики всебічного застосування судами України законного, справедливого, індивідуалізованого покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, у разі порушення передбачених КК України заборон. Від цього, як зазначає П. Л. Фріс, залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби із злочинністю в цілому [9, с. 27–28].

У чинному вітчизняному кримінальному законодавстві можна виділити низку заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути каральними та некаральними: примусовими чи охочувальними або такими, що засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження. Окреме місце у цій палітрі займають заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, під якими слід розуміти передбачені КК України примусові або такі, що засновані на недоцільності здійснення кримінального провадження, засоби впливу на юридичну особу у разі вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 96-3 КК України.

Зазначимо, що у юридичній літературі висловлюються різні думки щодо доцільності регламентації у Загальній частині КК України вказаних заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, є науковці, які вважають, що ці новели КК України є зайвими та хибними, тому, що за-

ходів правового реагування відносно діяльності юридичних осіб чинне законодавство (адміністративне, фінансове, господарське, цивільне та ін.) має достатньо [5, с. 54]. На думку інших, тренди розвитку соціально шкідливої активності свідчать про зростання загроз із боку колективних суб'єктів, тому ці прояви повинні викликати адекватну державну реакцію. Отже регламентація цих заходів саме у КК України є виправданою [4, с. 126; 2, с. 12].

Остання позиція нам більш близька. Дозволимо собі нагадати, що згідно Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 р., Україна вже приєдналася до низки міжнародних конвенцій, взявши на себе зобов'язання запровадити можливі варіанти саме кримінально-правового реагування на загрози із боку юридичних осіб. У зв'язку з цим 23 травня 2013 року Верховною Радою України й було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» № 314-VII [7]. Запровадження кримінально-правової реакції на загрози із боку юридичних осіб, таким чином, є логічний наслідком об'єктивного і неминучого процесу інтеграції вітчизняного кримінального законодавства до сучасного законодавства країн Європейського Союзу. Модель такого кримінально-правового реагування, як справедливо зазначає Н. Орловська, потребує суттєвої доробки, але вона не є такою, що взагалі не вписується у вітчизняне кримінально-правове поле [4, с. 129]. Взагалі полеміка щодо доцільності чи недоцільності кримінально-правової регламентації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, на наш погляд, нагадує давно відомі наукові дискусії з приводу доцільності чи недоцільності кримінально-правової регламентації обставин, що виключають злочинність діяння, а також примусових заходів медичного та виховного характеру. Уявляється, немає потреби наводити загальновідомі аргументи на користь того, що обставини, які виключають злочинність діяння, примусові заходи медичного та виховного характеру – це все ж таки кримінально-правові заходи. Очевидно, що можна навести аргументи і на користь доцільності кримінально-правової регламентації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Зокрема, заходи, передбачені ст. ст. 96-6–96-9 КК України, є кримінально-правовими, хоча б тому, що вони є похідними від заходів кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, адже підставою для їх застосування є вчинення уповноваженою особою юридичної особи від її імені або в її інтересах

певного злочину. За участю юридичних осіб виникають нові, раніше не відомі кримінально-правові відносини, що мають низку особливостей та не співпадають із жодними іншими правовідносинами, які дотепер регулювалися вітчизняним кримінальним правом [2, с. 12]. Отже, прийняття у травні місяці 2013 р. Верховною Радою України вказаного вище нормативно-правового акту є компромісним підходом до проблематики встановлення відповідальності юридичних осіб у площині дії норм саме кримінального права [6, с. 348–350].

У кримінальному законодавстві України сьогодні передбачено лише три види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, хоча в юридичній літературі обговорювався і продовжує обговорюватися більший їх перелік [1, с. 89]. Згідно із ст. 96-6 КК України до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація. Штраф та ліквідація до юридичних осіб можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий. Вказані заходи кримінально-правового характеру, відповідно ст. 96-3 КК України, застосовуються до юридичної особи у разі: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 цього Кодексу; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу. В інтересах юридичної особи, вчиняються злочини, передбачені статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, якщо вони призвели до отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності. Поряд із застосуванням вказаних заходів кри-

мінально-правового характеру до юридичної особи, остання зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Аналіз вже наведених статей КК України дозволяє зробити висновок, що розділ XIV-І Загальної частини КК України, за влучним зауваженням окремих дослідників, є втіленням другої моделі впливу на юридичних осіб, які представлені в кримінальному законодавстві зарубіжних держав, відповідно до якої суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа. До юридичної особи застосовуються лише заходи кримінально-правового впливу. Ці заходи не є формами кримінальної відповідальності [4, с. 127]. Тут лише зауважимо, що хоча вказані заходи і не є формами кримінальної відповідальності, вони все ж таки реалізуються через ухвалення обвинувального вироку, який є змістовною ознакою саме кримінальної відповідальності. Такий підхід законодавця пов'язаний виключно з тим, що підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення чітко встановлених злочинів саме фізичною особою – уповноваженою особою юридичної особи. Отже конкретний захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи може бути застосований до останньої лише одночасно із застосуванням певного заходу кримінально-правового характеру щодо фізичної особи. Інакше кажучи, застосування заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, на що ми вже звертали увагу, є похідним від застосування заходу кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, яка вчинила від імені юридичної особи або в її інтересах будь-який із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України. Саме такий висновок впливає із змісту ч. 8 ст. 214 КПК України та знаходить своє підтвердження в практичній діяльності. Так, ухвалою апеляційного суду Донецької області від 22.11.2015 р. скасовано ухвалу слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 28 вересня 2015 року, якою задоволено клопотання старшого слідчого першого слідчого відділу управління прокуратури Донецької області та накладено арешт на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку № 2600030912801, що належать Товариству з обмеженою відповідальністю «Торгова компанія «Євронафта», а також на видаткову частину зазначеного рахунку в ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО» шляхом заборони використовувати та розпоряджатись грошовими коштами на вказаному банківському рахунку. Апеляційним судом Донецької області відмовлено в задоволенні клопотання старшого слідчого першого слідчого відділу управління прокуратури

Донецької області про накладення арешту на усі грошові кошти, які знаходяться на банківському рахунку № 2600030912801, що належать Товариству з обмеженою відповідальністю «Торгова компанія «Євронафта», а також на видаткову частину зазначеного рахунку в ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО». Судом встановлено, що згідно п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК України підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 КК України, що в свою чергу відповідно до ст. ст. 96-8, 96-9 КК України є підставою для конфіскації майна юридичної особи. Аналіз ст. 96-11 КК України свідчить, що конфіскація майна юридичної особи застосовується при ухваленні обвинувального вироку щодо посадової особи за вчинення злочинів передбачених ст. ст. 258–258-5 КК України. Відомості до ЄРДР про вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258-5 КК України, були внесені 27 серпня 2015 року, але на час розгляду провадження в апеляційному суді, тобто більш ніж через півтора місяця, ні одній із посадових осіб ТОВ «ТК «Євронафта» підозра у вчиненні злочину не була пред'явлена. Таким чином, на день розгляду провадження апеляційним судом не встановлена особа причетна до вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258-5 КК України. За таких умов апеляційний суд приходять до висновку, що ухвалу слідчого судді не можна визнати законною та обґрунтованою і вона підлягає скасуванню, а клопотання про накладення арешту на видаткову частину банківського рахунку ТОВ «ТК «Євронафта» задоволенню не підлягає через відсутність достатніх підстав для його арешту [8].

Зазначимо також, що згідно ст. 96-5 КК України юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою будь-якого злочину, зазначеного у ст. 96-3 КК України, і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки: 1) три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості; 2) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості; 3) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; 4) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У разі застосування наведеного заходу кримінально-правового характеру, рішення про його застосування має викладатися, як правило, у формі ухвали суду. Такий висновок випливає із змісту абз. 2 ч. 3 ст. 284 КПК України, положення якого засвідчують, що у випадку закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу.

Зазначимо, також, що згідно абз. 1 ч. 3 ст. 284 КПК України провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. Таким чином, особливість звільнення юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК України) полягає у тому, що застосування цього заходу кримінально-правового характеру, заснованого на недоцільності здійснення кримінального провадження, є похідним, відносно звільнення від кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи за ст. 49 КК України. Отже закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру має здійснюватися шляхом постановлення ухвали суду, у резолютивній частині якої необхідно зазначити: 1) висновок про закриття кримінального провадження щодо уповноваженої особи юридичної особи зі звільненням її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України, п. 1 ч. 2 ст. 284, ст. ст. 285–288 КПК України; 2) висновок про закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК України, ч. 3 ст. 284 КПК України). Крім того, у разі якщо уповноважена особа юридичної особи заперечує проти звільнення її від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України, досудове розслідування та судове провадження мають проводитися в повному обсязі в загальному порядку (ч. 3 ст. 285 КПК України). У такому разі висновок щодо винуватості уповноваженої особи юридичної особи зобов'язує суд ухвалити обвинувальний вирок відносно такої особи, але оскільки строки давності все ж таки закінчилися, звільнити уповноважену особу юридичної особи від призначення покарання на підставі ч. 5 ст. 74 КК України, а також у резолютивній частині цього вироку зазначити висновок про закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст. 96-5 КК України. Отже, закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК України) може знаходити свій зовнішній вираз не лише в ухвалі, але й у обвинувальному вироку суду. Відтак можна говорити про дуалістичну правову природу такого явища як звільнення юри-

дичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності.

Підсумовуючи викладене, таким чином, зазначимо, що запровадження кримінально-правової реакції на загрози із боку юридичних осіб є наслідком об'єктивного і неминучого процесу інтеграції вітчизняного кримінального законодавства до сучасного законодавства країн Європейського Союзу. Забезпечення практики застосування судами України законного, справедливого та індивідуалізованого заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є однією із важливих завдань сучасної кримінально-правової політики нашої держави. Ця практика, до речі, лише започатковується та перебуває у первісній стадії свого формування. Власне застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи можна визначити як діяльність уповноважених на те органів щодо прийняття та закріплення у відповідному процесуальному документі остаточного рішення про призначення юридичній особі індивідуалізованого кримінально-правового заходу або у виді конкретного розміру штрафу чи ліквідації майна юридичної особи, з одночасною його конфіскацією, або у виді звільнення юридичної особи від застосування вказаних заходів кримінально-правового характеру, внаслідок недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження. Особливістю застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є те, що ці заходи можуть бути застосовані до юридичної особи лише одночасно (паралельно) із застосуванням певних заходів кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, яка вчинила від імені такої юридичної особи або в її інтересах будь-який із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України.

1. *Abashyna L. A. Yurydycheskoe lytso kak sub'ekt uholovnoy otvet-stvennosti : dys. ...kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Abashyna Lyudmyla Aleksandrovna. – Orel, 2008. – 153 s.*
2. *Husarov M. S. Kolektyvnyy sub'ekt i pravovidnosyну u kryminal'nomu pravi Ukrayiny (problemy teorii) / M. S. Husarov // Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny. – 2015. – # 2 (10). – S. 7–15.*
3. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 r. # 4651-VI [Elektronnyy resurs] // Verkhovna Rada Ukrayiny : [ofits. veb-sayt]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1389885939112128>. – Zaholovok z ekranu.*
4. *Orlovs'ka N. Pro model' kryminal'no-pravovoho vplyvu na yurydychnu osobu v Ukrayini / N. Orlovs'ka // Yurydychnyy visnyk. – 2014. – # 2. – S. 125–130.*

5. *Panov M. I. Zakhody kryminal'no-pravovoho kharakteru shchodo yurydychnykh osib yak novela u kryminal'nomu zakonodavstvi Ukrayiny / M. I. Panov, S. O. Kharytonov // Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny. – 2014. – # 2(3). – S. 44–55.*
6. *Pravova doktryna Ukrayiny : u 5 t. – Kh. : Pravo, 2013. T. 5 : Kryminal'no-pravovi nauky v Ukrayini: stan, problemy ta shlyakhy rozvytku / V. Ya. Tatsiy, V. I. Borysov, V. S. Batyrhareyeva ta in. ; za zah. red. V. Ya. Tatsiya, V. I. Borysova. – 1240 s.*
7. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vykonannya Planu diy shchodo liberalizatsiyi Yevropeys'kym Soyuzom vizovoho rezhyму dlya Ukrayiny stosovno vidpovidal'nosti yurydychnykh osib : Zakon Ukrayiny vid 23.05.2013 r. # 314-VII [Elektronnyy resurs] // Verkhovna Rada Ukrayiny : [ofits. veb-sayt]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-18>. – Zaholovok z ekranu.*
8. *Ukhvala apelyatsynoho sudu Donets'koyi oblasti vid 22.10.2015 roku po spravi # 234/16209/15-k [Elektronnyy resurs] // Yedyny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen' : [vzb-sayt]. – Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52746235>.*
9. *Fris P. L. Kryminal'no-pravova polityka Ukrayins'koyi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy : monohraf. / P. L. Fris. – K. : «Atika», 2005. – 332 s.*

Ященко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як напрям сучасної кримінально-правової політики України

Однією із важливих завдань сучасної кримінально-правової політики нашої держави є забезпечення практики всебічного застосування судами України законного, справедливого, індивідуалізованого покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, у разі порушення передбачених КК України заборон. Від цього, як зазначає П. Л. Фріс, залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби із злочинністю в цілому .

У чинному вітчизняному кримінальному законодавстві можна виділити низку заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути каральними та некаральними: примусовими чи заохочувальними або такими, що засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження.

У кримінальному законодавстві України сьогодні передбачено лише три види заходів кримінально-правового характеру. Згідно із ст. 96-6 КК України до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація.

Аналіз вже наведених статей КК України дозволяє зробити висновок, що розділ XIV-I Загальної частини КК України, за влучним зауваженням окремих

дослідників, є втіленням другої моделі впливу на юридичних осіб, які представлені в кримінальному законодавстві зарубіжних держав, відповідно до якої суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа. До юридичної особи застосовуються лише заходи кримінально-правового впливу.

Особливістю застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є те, що ці заходи можуть бути застосовані до юридичної особи лише одночасно (паралельно) із застосуванням певних заходів кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, яка вчинила від імені такої юридичної особи або в її інтересах будь-який із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, штраф; конфіскація майна; ліквідація.

Yashchenko A.M. Using of criminal measures to corporations as a trend of modern penal policy of Ukraine

One of the important tasks of modern penal policy of our state is to provide comprehensive practice of courts of Ukraine lawful, fair, individualized punishment and other measures of criminal law, in violation of the Criminal Code of Ukraine prohibitions provided.

The current domestic criminal law can identify a number of measures of criminal law, which its content can be punitive and non-punitive: coercive or encouraging or those that are based on humanistic principles and irrationality conduct of criminal proceedings.

In the criminal law of Ukraine today provides only three kinds of measures criminal law. According to Art. 96-6 of the Criminal Code of Ukraine to legal entities the court may apply such measures criminal law: 1) fine; 2) confiscation of property; 3) liquidation.

Analysis of these items are Criminal Code of Ukraine, we conclude that section XIV-I General Part of the Criminal Code of Ukraine, the apt remark of some researchers, is the embodiment of the second model the impact on entities that are represented in the criminal law of foreign countries, whereby the offender can only be a natural person. By legal entity apply only measures of legal influence.

The peculiarity of the application of criminal law on the legal entity is that these measures can be applied to a legal person only once (in parallel) with the use of certain measures criminal law concerning an individual who has committed on behalf of the legal entity or in its interests any offense under Art. 96-3 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: measures of criminal law, fine; confiscation of property; liquidation.